

<https://doi.org/10.62837/2026.7.131>

SEVDA KADIYEVA

Dosent, fil.ü.f.d., Azərbaycan Tibb Universiteti

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-1969-9405>

seva.kadi@mail.ru

QEYRİ-VERBAL ÜNSİYYƏTİN İKİNCİ DİLİN ÖYRƏNİLMƏSİNDƏ ROLU XÜLASƏ

Məqalədə qeyri-verbal ünsiyyətin ikinci dilin öyrənilməsi prosesində oynadığı çoxşaxəli rolu ətraflı araşdırılır. Tədqiqatlar göstərir ki, informasiyanın 55%-i bədən dili, 38%-i səs tonu, yalnız 7%-i sözlər vasitəsilə ötürülür (Mehrabian, 1971). Bu fakt qeyri-verbal komponentlərin ikinci dil öyrənilmənin anlama, mədəniyyətlərarası uyğunlaşma, yaddaş və motivasiya proseslərinə təsirini xüsusi vurğulayır. Bədən dili, mimika, jestlər, göz təması və səs tonu kimi qeyri-verbal komponentlərin dil öyrənilmənin anlama, ifadə etmə, kommunikasiya və mədəniyyətlərarası bacarıqlarına təsiri tədqiq edilir. Qeyri-verbal ünsiyyət dil öyrənmə prosesini sürətləndirir və ünsiyyəti daha səmərəli edir. Məqalədə müxtəlif dillərdə danışan fərdlər arasında kommunikasiya prosesində qeyri-verbal ünsiyyətin funksional əhəmiyyəti sistemli şəkildə təhlil olunur. Xüsusi diqqət tibbi diskurs çərçivəsində həkim–pasiyent münasibətlərinə yönəldilmişdir. Qeyri-verbal ünsiyyət dil baryerlərinin kompensasiyasında, empatiyanın ifadəsində və klinik qərarvermədə mühüm rol oynayır. Məqalədə həm nəzəri yanaşmalar, həm də praktik nümunələr təqdim olunur.

Açar sözlər: qeyri-verbal, kommunikasiya, tibbi diskurs, həkim–pasiyent münasibətləri, empatiya

РОЛЬ НЕВЕРБАЛЬНОЙ КОММУНИКАЦИИ В ИЗУЧЕНИИ ВТОРОГО ЯЗЫКА

СЕВДА КАДИЕВА

АННОТАЦИЯ

В данной статье подробно рассматривается многогранная роль невербальной коммуникации в процессе изучения второго языка. Исследования показывают, что 55% информации передается через язык тела, 38% — через тон голоса и только 7% — через слова (Мехрабиан, 1971). Этот факт подчеркивает влияние невербальных компонентов на процессы понимания, межкультурной адаптации, памяти и мотивации изучающих второй язык. Изучается влияние невербальных компонентов, таких как язык тела, выражение лица, жесты, зрительный контакт и тон голоса, на понимание, выражение, коммуникативные и межкультурные навыки изучающих язык. Невербальная коммуникация ускоряет процесс изучения языка и делает общение более эффективным. В статье систематически анализируется функциональная значимость невербальной коммуникации в

процессе общения между людьми, говорящими на разных языках. Особое внимание уделяется взаимоотношениям врача и пациента в рамках медицинского дискурса. Невербальная коммуникация играет важную роль в компенсации языковых барьеров, выражении эмпатии и принятии клинических решений. В статье представлены как теоретические подходы, так и практические примеры из реальной жизни.

Ключевые слова: невербальная, коммуникация, медицинский дискурс, отношения врач-пациент, эмпатия

THE ROLE OF NONVERBAL COMMUNICATION IN SECOND LANGUAGE LEARNING

SEVDA KADIYEVA

ABSTRACT

The presented article examines in detail the multifaceted role of nonverbal communication in the process of second language learning. Studies show that 55% of information is transmitted through body language, 38% through tone of voice, and only 7% through words (Mehrabian, 1971). This fact emphasizes the impact of nonverbal components on the comprehension, intercultural adaptation, memory, and motivation processes of second language learners. The impact of nonverbal components such as body language, facial expressions, gestures, eye contact, and tone of voice on language learners' comprehension, expression, communication, and intercultural skills is studied. Nonverbal communication accelerates the language learning process and makes communication more efficient. The article systematically analyzes the functional importance of nonverbal communication in the process of communication between individuals speaking different languages. Special attention is paid to doctor-patient relationships within the framework of medical discourse. Nonverbal communication plays an important role in compensating for language barriers, expressing empathy, and clinical decision-making. The article presents both theoretical approaches and practical examples.

Key words: nonverbal, communication, medical discourse, doctor-patient relationships, empathy

Dil öyrənilməsi yalnız qrammatika və söz ehtiyatının artırılması demək deyil, o, həm də həmin dilin danışıldığı mədəni mühitin davranış normalarını mənimsəməyi tələb edir. İkinci dil öyrənənlərin ən çox çətinlik çəkdiyi sahələrdən biri emosiyaların, münasibətlərin və sosial siqnalların düzgün başa düşülməsidir. Bu baxımdan qeyri-verbal ünsiyyət öyrənmə prosesinin əsas dayaq nöqtələrindən birinə çevrilir. Qloballaşma və miqrasiya prosesləri nəticəsində səhiyyə sistemində müxtəlif dillərdə danışan pasiyentlərin sayı artmışdır. Bu şəraitdə kommunikasiya problemləri klinik nəticələrə birbaşa təsir göstərir. Verbal ünsiyyətin məhdud olduğu hallarda qeyri-verbal vasitələr əsas informasiya kanalı kimi çıxış edir. Məşhur psixoloq Albert Mehrabian qeyri-verbal komponentlərin ünsiyyətdə dominant rolunu vurğulayaraq qeyd edir ki, emosional məzmunun ötürülməsində sözlərdən daha çox mimika və səs tonu təsir göstərir (1).

Qeyri-verbal ünsiyyət aşağıdakı funksiyaları yerinə yetirir: verbal mesajı tamamlayır, sözləri əvəz edir, ünsiyyətin gedişini idarə edir, hissləri ifadə edir. Paul Ekman tərəfindən aparılmış tədqiqatlar göstərir ki, əsas emosiyalar (sevinc, qorxu, qəzəb və s.) universal mimikalar vasitəsilə ifadə olunur, lakin onların sosial interpretasiyası mədəniyyətə bağlıdır (7).

Qeyri-verbal ünsiyyətin mahiyyəti böyükdür və o, sözlərdən istifadə olunmadan həyata keçən bütün kommunikasiya formalarını əhatə edir. Buraya aşağıdakılar daxildir: jestlər və mimika, göz təması, səs tonu və intonasiya, bədən duruşu və məsafə, fiziki toxunuş, emosional ifadələr. Bu elementlər nitqi tamamlayır, bəzən isə nitqdən daha çox informasiya ötürür. Məsələn, jestlərə misal: müəllim “böyük” sözünü izah edərkən əllərini geniş açır. Mimika-üz ifadələri hiss və emosiyaları bildirir. Məsələn: “sürpriz” sözünü öyrənərkən müəllim qashları qaldırır, gözləri böyükdür. Səs tonu və intonasiya sözlərin emosional çalarını müəyyən edir. Məsələn, eyni “hə?” ifadəsi yumşaq tonda maraqlı, sərt tonda narazılıq bildirə bilər. Göz təması sosial münasibət və diqqət səviyyəsini göstərir. Bədən duruşu və məsafə hörmət, yaxınlıq və ya məsafə mesajı verir. Məsələn, İspan və türk mədəniyyətində insanlar daha yaxın məsafədə dayanır, Skandinaviya ölkələrində isə daha uzaq. Yeni dil öyrənən şəxs çox vaxt söz ehtiyatının azlığı ilə üzləşir. Müəllimin jestlərdən və mimikadan, səs tonundakı dəyişikliklərdən istifadə etməsi sözlərin və ifadələrin mənasını daha aydın edir və mənanı başa düşməyə kömək edir. Məsələn, “hündür” və “alçaq” sözlərini izah etmək üçün müəllim əllə yuxarı və aşağı göstərir; “bura gəl” demədən əl ilə işarə etmək, “isti” deyərkən mimika ilə narahatlıq bildirmək. Vizual və bədən dili ilə müşayiət olunan söz və ifadələr yaddaşda daha uzun qalır. İnsanlar informasiyanın böyük hissəsini vizual kanalla yadda saxlayırlar. Qeyri-verbal ünsiyyətin (bədən dili, mimika, jestlər, səs tonu, göz təması və s.) ikinci dilin öyrənilməsində çox böyük və çoxşaxəli rolu var. Tədqiqatlara görə, vizual dəstək alan tələbələrin yeni sözləri yadda saxlama faizi **30–40%** daha yüksək olur (2). Dil öyrənən şəxslər fikrini sözlə ifadə edə bilmədikdə qeyri-verbal vasitələrlə bunu kompensasiya edir və kommunikativ boşluqları doldurur. Bu, real ünsiyyətdə sərbəstliyi artırır və kommunikativ bacarıqların formalaşmasını sürətləndirir. Qeyri-verbal siqnallar öyrənənin hələ bilmədiyi sözlərin yerini tutur. Sözlər çatışmadıqda, öyrənənlər ünsiyyətdə boşluqları doldurmaq üçün qeyri-verbal siqnallarla öz fikrini tamamlayırlar. Bu, öyrənənin kommunikativ bacarıqlarını gücləndirir və ilkin mərhələdə ünsiyyəti mümkün edir. Məsələn, tələbə “kağız qayçısı” sözünü bilmirsə, qayçı hərəkətini əllə göstərə bilər, əşyanı işarə etmək, rəng və ya forma haqqında danışarkən əllə təsvir etmək. Bu cür kompensasiya strategiyaları real ünsiyyətdə çox mühümdür və “kommunikativ kompetensiya”ya daxildir (4).

Hər bir mədəniyyət qeyri-verbal davranışlar üzrə öz qaydalarına malikdir. İkinci dili öyrənən şəxslər həmin mədəniyyətin jestlərini, intonasiyasını və bədən dilini də öyrənməklə həmin dilin sosial kontekstini daha yaxşı anlayır. Bu, mədəniyyətlərarası uyğunlaşmanı asanlaşdırır və anlaşmanı gücləndirir. Hər mədəniyyət özünə-

məxsus bədən dili təqdim edir və bu elementlərin öyrənilməsi dil öyrənənlərin sosial adaptasiyasını asanlaşdırır. İkinci dili öyrənənlər bu nüansları mənimsəməsələr, yanlış anlamalar yarana bilər. Məsələn: Bolqarıstanda başı “yuxarı-aşağı” yelləmək “yox”, “soldan-sağa yelləmək” isə “bəli” deməkdir; Yaponiyada uzun göz təması ədəbsizlik, aqressiya kimi hesab olunur, Qərb ölkələrində isə diqqət göstəricisidir; əl ilə “OK” işarəsi ABŞ-da müsbət mənə daşısa da, bəzi Aralıq dənizi ölkələrində təhqir kimi qəbul edilir. Bu fərqlər xüsusilə tibbi mühitdə yanlış anlaşılmalara və narazılığa səbəb ola bilər. Tibbi diskursda qeyri-verbal ünsiyyət böyük rol oynayır. Klinik praktikada müşahidə olunan hallar: həkimin pasiyentə tərəf əyilməsi onun diqqətli olduğunu göstərir; qolların çarpaz vəziyyətdə olması qapanmışlıq və ya maraqsızlıq kimi qəbul edilir; pasiyentin göz kontaktından qaçması narahatlıq və ya qorxu göstəricisi ola bilər. Məsələn, qeyri-verbal ünsiyyətə aid real klinik misallar: 1. Dil baryeri olan yaşlı pasiyent qarın ağrısından şikayət edir. O, sözlə izah edə bilmədiyi üçün əlini qarın nahiyəsinə qoyur və üzünü turşudur. Həkim bu qeyri-verbal siqnallara əsaslanaraq ilkin diaqnostik istiqaməti müəyyən edir;

2. Uşaq pasiyent iynədən qorxdığını sözlə demir, lakin bədənini geri çəkir, gözlərini sıx bağlayır və valideyninə yapışır. Bu qeyri-verbal davranışlar həkimə psixoloji yanaşma strategiyasını dəyişməyə imkan verir; 3. Xarici ölkədən gəlmiş pasiyent dərman qəbulunu başa düşmür. Həkim əl jestləri və gündəlik fəaliyyətləri göstərən vizual təsvirlərlə (səhər–axşam) təlimat verir.

Qeyd etmək lazımdır ki, qeyri-verbal ünsiyyət empatiyanın əsas göstəricisidir. Carl Rogers empatik dinləməni effektiv terapevtik münasibətin əsası hesab edirdi (8). Empatiyanın qeyri-verbal ifadəsinə misallar: baş ilə təsdiq etmə, yumşaq səs tonu, açıq bədən dili və s. Tədqiqatlar göstərir ki, empatik qeyri-verbal davranışlar pasiyent məmnuniyyətini və müalicəyə riayət səviyyəsini artırır. Pandemiya dövründə qeyri-verbal ünsiyyətin rolu artmışdır. Pandemiya dövründə maska istifadəsi mimikanın görünməsini məhdudlaşdırmışdır. Bu vəziyyətdə göz ifadələrinin rolu artmışdır, səs tonuna daha çox diqqət yetirilmişdir, jestlərin istifadəsi genişlənməmişdir. Dil öyrənənlər üçün səs tonu və mimika emosiyaları düzgün ötürməkdə əsas rol oynayır. Bu, ifadələrin düzgün şərh edilməsini təmin edir. Emosionallıq və intonasiyanın düzgün istifadəsinə xüsusi diqqət yetirilir. Emosiyaların doğru və təbii şəkildə ifadəsi dili mənimsəmənin vacib cəhətidir. Qeyri-verbal davranışlar nitqin emosional çalarını gücləndirir və öyrənənlərin nitqə hiss qatmasını təmin edir. Dil sözlərdən çox emosional çalarlardan ibarətdir. Məsələn, İngilis dilində “Really?” ifadəsi intonasiyasından asılı olaraq təəccüb, şübhə və ya qıcıqlanma ifadə edə bilər. Qeyri-verbal elementlər tələbələrin emosional mənə qatını düzgün qavramasına yardım edir. Müəllimin təbəssümü, başla təsdiq etməsi, göz təması tələbədə inam, effektiv müəllim–tələbə əlaqəsini yaradır və dərslərin dinamikasını yüksəldir. Vizual və bədən dili ilə zəngin dərslər tələbələrdə daha yüksək maraq yaradır. Pozitiv qeyri-verbal siqnallar (təbəssüm, təsdiq və başını yelləmək və s.) öyrənənin inamını artırır. Müəllimin pozitiv

bədən dili öyrənənin dərstdə iştirak istəyi artırır. Araşdırmalara görə, pozitiv bədən dili istifadə edən müəllimlərin dərslərində tələbələrin aktivliyi **20–25%** daha yüksək olur (3). Bədən dili ilə müşayiət olunan məlumat yadda saxlama prosesinə təsir edir və qeyri-verbal işarələrlə müşayiət olunan sözlər daha yaxşı yadda qalır. İnsanlar vizual olaraq təqdim edilən informasiyanı daha uzun müddət yadda saxlayırlar. Məsələn: “Jump” sözünü öyrədkən müəllim yüngül tullanma hərəkəti edir. Bu kinestetik yaddaşın işə düşməsinə səbəb olur. Müəllimlərin jest və mimikalardan aktiv istifadə etməsi dərsi daha vizual və maraqlı edir. Bu isə dil öyrənənlərin danışmaq bacarığını motivasiya edir. Jest və mimika vasitəsilə dil dərslərində yeni sözlərin izah olunmasında rolu böyükdür. Məsələn, müəllim danışdığı sözün mənası çətin olduqda, əşyaya işarə edir və ya hərəkət imitasiyası edə bilər. Onlayn dərslərdə kamera vasitəsilə mimika və göz teması tələbələrin diqqətini saxlayır. Amma onlayn dərslərin məhdudiyyətləri də ola bilər ki, bəzi qeyri-verbal siqnallar ekranda tam görünməyə də bilər. Qeyri-verbal davranışlar mədəniyyətdən mədəniyyətə dəyişir. Dil öyrənən şəxs həmin dili danışanların sosial normalarını, münasibət tərzini, hörmət qaydalarını bədən dili vasitəsilə daha yaxşı anlayır. Qeyri-verbal ünsiyyətin yaratdığı çətinliklər də olur. Qeyri-verbal davranışlar mədəniyyətlər arasında fərqli ola bilər və yanlış anlaşılma yarada bilər. Bəzi insanlar isə jestlərdən istifadə etməyə çəkinir və bu da kommunikasiya prosesini zəiflədir. Dil öyrənənlər üçün bəzi qeyri-verbal siqnalların mənası aydın olmaya da bilər. Qeyri-verbal ünsiyyət ikinci dilin öyrənilməsi prosesinin ayrılmaz hissəsidir. O, anlama, düzgün şərh etmə, emosional əlaqə, kommunikativ bacarıqların formalaşması, mədəniyyətin öyrənilməsi kimi proseslərdə əvəzedilməz rol oynayır. Kommunikativ kompetensiyanın inkişafı, mədəniyyətlərarası uyğunlaşma, motivasiya və yaddaş proseslərinə ciddi təsir göstərir. Müasir dil metodikasında qeyri-verbal elementlərin istifadəsi tədrisin keyfiyyətini artıran ən təsirli strategiyalardan biri hesab olunur. Buna görə də müəllimlər qeyri-verbal ünsiyyətin bütün formalarından məqsədyönlü şəkildə istifadə etməlidirlər. Qeyri-verbal ünsiyyət ikinci dilin öyrənilməsində mühüm rol oynayır və həm anlama, həm də ifadə etmə proseslərini tamamlayır. O, mədəniyyətlərarası ünsiyyəti asanlaşdırır, kommunikativ bacarıqlarını inkişaf etdirir və motivasiyanı yüksəldir. Müasir tədqiqatlar göstərir ki, dil öyrənilməsi prosesində qeyri-verbal elementlərin nəzərə alınması tədris keyfiyyətini əhəmiyyətli dərəcədə artırır.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT:

1. Mehrabian, A. (1971). *Silent messages*. Belmont, CA: Wadsworth.
2. Mayer, R. E. (2002). Multimedia learning. *Psychology of Learning and Motivation*, 41, 85–139.
3. Burgoon, J. K. (2016). Nonverbal communication research in the 21st century. *Journal of Communication*, 66(1), 1–25.

Rəyçi: Dos.M.A.Gərayzadə <https://doi.org/10.62837/2026.7>.